

## Лекція 8.

### Тема: Специфіка американського культурного регіону.

1. Загальна характеристика культури та мистецтва доколумбової Америки.
2. Ольмеки. Теотіуакан - місто, в якому жили боги.
3. Мистецтво цивілізації майя.

**Література:** 1) Полікарпов В.С. Лекції з історії світової культури: Навчальний посібник / В.С. Полікарпов. – К.: Знання, 2006, с. 155 – 170;

2) Масол Л.М. Мистецтво (рівень стандарту, профільний рівень): підручник для 10 (11) класу закладів загальної середньої освіти / Л.М. Масол. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2018, с. 14 - 18;

3) Назаренко Н.В., Чен Н.В., Севастьянова Д.О. Мистецтво (рівень стандарту та профільний рівень): підручник для 10 – 11 класів закладів загальної середньої освіти / Н.В. Назаренко, Н.В.Чен, Д.О.Севастьянова. – К, 2018, с. 57-61;

4) Мистецтво (рівень стандарту, профільний рівень): підруч. для 10 (11) кл. закл. загал. серед. освіти / О.А. Комаровська, С.А. Нічкало, І.В. Руденко. – Харків: Вид-во «Ранок», 2018, с. 31-37.

Американський культурний регіон охоплює два материки, що простяглися від Арктики до Антарктики. Після відкриття Колумбом Нового Світу корінне індіанське населення було змушене поступатися територією проживання європейським колонізаторам: іспанцям і португальцям на півдні й у центральній частині, англійцям і французам – на півночі. З плином часу до них доєдналися африканці, китайці, японці, представники інших народів. Так протягом історії у вирі непростих, а подекуди і трагічних подій, сформувалася своєрідна і багатобарвна культура Америки.

#### 1. Загальна характеристика культури та мистецтва доколумбової Америки.

Індіанці, корінний народ Америки, як вважають учені, прийшли на цей материк з Азії. До колонізації індіанські племена Південної і Північної Америки перебували на різних стадіях розвитку. Проте схожість історичних доль всіх народів Америки разом з їхньою етнічною близькістю визначали спорідненість культури, однак не абсолютну. Періодизація розвитку мистецтва Американського регіону має три великі періоди:

- мистецтво стародавньої доколумбової цивілізації корінних народів північного і південного континентів;
- мистецтво колоніальної епохи після завоювання європейцями Америки – Південної (XVI – XVII ст.) та Північної (XVII – XVIII ст.);
- мистецтво суверенних держав після здобуття ними незалежності.

Культура та мистецтво доколумбової Америки наділені своєрідною чарівністю, вони є результатом взаємовпливу культур різних етносів. Цивілізаційного розвитку високого рівня досягали не тільки державні утворення майя, ацтеків та інків, а й багато інших племен. Уявлення про велич цивілізацій і міст доколумбової Америки дуже неповні, адже більшість з них була знищена конкістадорами. Доколумбова Мезоамерика являла собою мозаїку народів, мов і культур. Однак вона мала загальні культурні елементи:

- ієрогліфічне письмо;
- ілюстровані книги (кодекси);
- календар;
- жертвоприношення людей;
- обрядова гра у м'яч;
- віра в життя після смерті і складний шлях померлого у потойбічний світ;
- ступінчасті піраміди.

Значний вплив на мистецтво мала релігія – тотемізм, шаманізм, родоплемінні культури духів-покровителів. Індіанці зберігають багато талісманів, особливо статуєток, тому що вірять у їх магічну силу.

Характерною рисою релігійних поглядів народів Мезоамерики було уявлення про те, що вся історія Всесвіту ділиться на певні періоди або цикли, які змінюють одне одного. Кожен цикл мав за правителя те чи інше божество і закінчувався світовою катастрофою: пожежею, повінню, землетрусом. Існуючий світовий цикл мусив також закінчуватись загибеллю сучасного Всесвіту.

Мистецтво доколумбової Мезоамерики – «квіти й пісні», його поетичні метафори та символи дають змогу людині знайти відповіді на фундаментальні питання свого існування, в якому все є сон, все нетривке, подібно до пір'я птаха кецаль. Народжені в серці художника «квіти та пісні»

супроводжували людину все життя. І все життя погляд людини не відривався від пірамід і храмів, покритих фресками і орієнтованих на чотири сторони світу, покоївся на статуях богів і символах, вирізьблених на предметах повсякденного побуту, на прикрасах і обручках із золота та срібла, на незліченних предметах із кераміки. **Створений митцем світ мистецтва був піднесений до божественної висоти, надаючи тим певний сенс людському життю і смерті.**

Іспанські завойовники на початку XVI ст. самовпевнено вважали, що мають справу з примітивними дикунами, і навіть не підозрювали, що під їхніми мечами загинуть величні цивілізації світу.

## **2. Ольмеки. Теотіуакан - місто, в якому жили боги.**

Першими, хто звели на американській землі величні палаци і храми, створили складну у самотню культуру, були не ацтеки, не інки і не майя. Першою відомою історикам культурою Америки є **ольмекська**. Ольмеки населяли область **Табаско** на території нинішньої Мексики (сучасні штати Веракрус та Табаско).

Завдяки знахідкам археологів відомо, який вигляд мали мешканці ольмекських міст: високого зросту, з тонкими рисами обличчя, вузькими орлиними носами. Знать носила одяг з тонкого бавовняного полотна і нефритові прикраси. **Вага усіх виробів із нефриту, які були знайдені при розкопках ольмекських поселень, складає декілька десятків тон.** Ольмеки захоплювали народи, землі яких були багаті нефритом.

Вже в II тис. до н.е. вони знали розвинене землеробство, будували поселення. В руїнах ольмекського міста (сучасна назва Сан-Лоренсо, штат Веракрус) знайдено перший в Центральній Америці **водопровід**, подібний до римських акведуків. **До досконалості була доведена технологія обробки каменю.** Збереглися ольмекські **вівтарі**, вирубані в скелях, дійшов до наших днів ольмекський **фресковий живопис**. Ольмеки першими з американських племен стали використовувати знаки для запису цифр, створили ідеографічне лист, один з найточніших у світі календарів. Вони відрізнялися рідкісними знаннями в астрономії, гомеопатії. Саме ольмеки відкрили гру в м'яч, почасти нагадувала баскетбол; м'яч закидався в кільце, але не руками, а тілом – плечима, стегнами, сідницями; гравці надягали маски і нагрудники. Це була ритуальна гра, пов'язана з культом родючості, капітану переможеної команди (або переможцю) відрізалась голова.

Символом цивілізації ольмеків стали **три гігантські кам'яні голови**, знайдені поблизу села Трес-Сапотес, штат Веракрус. Їх висота – від 1,5 до 3 м, вага від 5 до 40 тон. Риси величезних облич нічим не нагадували самих ольмеків: великі видовжені очі, негритянські пухкі виразні губи. В головах проступають риси і людини, і священної тварини ягуара.

**Найбільш шанованим у ольмеків був бог-ягуар.** Його зображення були не точною копією грізного хижака, а скоріше обличчям дитини з рисами ягуара. Такі скульптури знайдено не лише в ольмекських поселеннях, але і у інших народів. Богу-ягуару поклонялись і творці цивілізації чавин на території сучасного Перу.

Ольмеки, на відміну від інших племен, використовували накладні бороди, практикували деформацію черепа, гоління голови, підпилювання зубів. На чолі суспільства стояли жерці-астрологи.

**На початку I тис. н. е. ольмекська цивілізація занепала з невідомих причин.**

В 50 км від Мехіко, знаходяться руїни міста **Теотіуакан** (дослівно – місто, де жили боги). Про його мешканців відомо лише з легенд ацтеків, що прийшли на ці землі через багато років після занепаду міста. Залишається загадкою культура Теотіуакана. Невідома етнічна і мовна приналежність її творців.

Індіанці Центральної Мексики вірили, що світ і людина в ньому існують лише завдяки тому, що колись боги, які зібрались в Теотіуакані, принесли себе в жертву, кинувшись у величезне багаття. Після чого по небу стали рухатися сонце та місяць, а люди отримали можливість жити на землі.

**Теотіуакан - величезний для Америки культовий центр, «Місто Богів»**, площею 22 квадратних кілометра. Головна вулиця – Дорога Мертвих проходила через усе місце. Вздовж неї за планом будувались будинки та храми. На північному краю **Дороги Мертвих** височіли величні піраміди Сонця (64,5 м) і Місяця (42 м), побудовані в II ст. В місті розташовано безліч скульптурних статуй різних богів. Головним богом був **Кецалькоатль в образі Пернатого Змія**. Його зображення прикрашає шестиступеневу піраміду, створено близько 200 м. Щорічно в дні осіннього і весняного рівнодення можна спостерігати унікальне видовище: змії «оживає і повзе! Знизу і доверху вздовж сходів». Насправді це – оптична ілюзія: ефект руху створюється завдяки тіні від східчастих ребер піраміди, яка спадає на балюстраду.

Поблизу Дороги Мертвих побудовано і царський палац – **«Палац Кецаля-Метелика»** - на кам'яних колонах його фасаду звиваються майстерно вирізьблені змії (символ Кецалькоатля) та літають метелики (символ бога дощу Тлалока). Швидше за все, вони були покровителями теотіуаканського правителя. Кімнати прикрашені чудовими фресками.

На відміну від ольмеків, що любили нефрит, майстри Теотіуакана обробляли вулканічне скло – **обсидіан**, створюючи з нього справжні шедеври.

На вершині храму Сонця знаходився найвеличніший фетиш сонячного світила – **круглий моноліт вагою 25 тонн і діаметром 3,5 метра**, який вважають календарем. У IV-V ст. культура Теотіуакана досягла найбільшого розквіту, а в VII ст. «Місто Богів» було покинуте, і причини його запустіння залишаються невідомими. Культура Теотіуакана, що існувала з II ст. до н. е. до VII ст. н. е., безумовно вплинула на всі народи, що прийшли в Мексиканську долину пізніше.

Пізніше тут було розташовано місто **Чичен-Іца**, яке стало культурним центром держави майя. До нашого часу дійшла дев'ятиярусна піраміда з Храмом Написів у місті Паленке. Назвали храм так через велику кількість ієрогліфів на стінах, сходах, колонах. На плитах саркофага є символічні барельєфи.

### **3. Мистецтво цивілізації майя.**

В кінці XVII ст. іспанці знайшли в джунглях на півострові Юкатан руїни давнього білокам'яного міста. З того часу і почалось вивчення загадкової культури майя. Згідно легенд IV – III тис. до н. е. предки майя на човнах з півночі. **В кінці II тис. до н. е. перші майя** (споріднені ольмекам племена) **створили на території мексиканських татів Веракрус і Табаско першу масштабну міську цивілізацію Центральної Америки**. У VII – VIII ст. у Північній Америці на території сучасної Мексики індіанці племені **майя** заснували міста-держави. Культуру цього народу фахівці часто порівнюють із давньогрецькою.

У доколумбовій Америці майя, безсумнівно, були найвправнішими архітекторами. Відомо понад 100 міст з монументальними кам'яними спорудами, більшість з яких зруйновані. У деяких містах все ж збереглися чотиригранні ступінчасті піраміди, увінчані грандіозними храмами. У майя та інших індіанців їх використовували переважно як фундамент – уступчастого підніжжя будівель. Не тільки храми, а й світські споруди будували у формі пірамід.

Найвідоміші галузі мистецтва майя – **архітектура та образотворче мистецтво**, вони були безпосередньо пов'язані з певною датою чи астрономічним явищем. Споруди будувались через певні проміжки часу. І кожна з них набувала не лише функцій житла або храму, а й календаря. Культура Стародавнього царства, що існувала в центрах **Вашактун, Тикаль** (Гватемала), **Копан** (Гондурас), **Паленке** (Мексика), та Нового царства, характерна для **Чичен-Іца, Ушмаль та Майяпан**, була «скульптурним» обумовленням хронології майя. В кінці XX ст.

в горах Сальвадора знайдено місто **Чальчуапа**, найчисельніше місто давньої Америки, його спіткала доля римських Помпей. Археологічні дані свідчать, що регулярно через кожні 52 роки, майя заново облицьовували свої піраміди каменем або штукатуркою, кожні 5 років зводили стелі, а дані, що містилися на них, завжди були пов'язані з певними подіями.

Близько 600 – 1200 рр. головним релігійним і політичним центром Юкатана було місто **Чичен-Іца**. Майя і саме місто часто асоціюється з найбільшою будівлею – ступінчастою пірамідою храму **Кукулькана** (Ель-Кастильо), на кожному боці якого по 91 сходинці, а разом з платформою на вершині вони нараховують 365. Свідченням того, що храм використовували в якості календаря є 52 секції, що символізує 52-річний цикл календаря, 18 терас, що відповідало кількості місяцям релігійного календаря. Піраміда дозволяє точно визначити дні рівнодення. В середині храму знайдено трон у вигляді ягуара та фігуру чак-моола (бога дощу) у вигляді людини, що тримає на рівні живота блюдо для жертвоприношень. На захад від Кукулькана розташований **Храм воїнів**, пірамідальна будівля з пласкою вершиною колись вкриту дахом з дерева та вапна. На колонах, що прикрашають будівлю, вирізьблені барельєфні зображення воїнів. Храм оточують руїни сотень стовпів, відомих як **Група тисячі колон**. В західній частині міста розташований **Храм ягуарів**, що отримав назву завдяки низці ягуарів, вирізьбленій у верхній частині фасаду. В середині храму зереглись чудові зразки настінного живопису. На одному була зображена битва між майя та тольтеками. Поблизу храму розташований майданчик для гри у м'яч (близько 166 на 68 м). М'яч символізував рух зірок по небу, команди грали роль протистояння дня і ночі.

Людська голова в ритуалах майя мала особливе значення, про що свідчить графічне зображення **Цомпанті (Стіни черепів)**, платформи близько 70 м в довжину і 12 м в ширину, розташована в центрі Чичен-Іца. Платформа була основою для дерев'яних колів, на які нанизувались голови ворогів та майя, що загинули. В південній частині міста побудована **обсерваторія** (іспанською Ель-Караколь, равлик).

Незважаючи на те, що майя навчилися обробляти мідь, золото і срібло порівняно пізно – у VIII-X ст., у них була досить розвинена техніка. Майя будували складні акведуки, нерідко підземні, водозбірні цистерни та інші гідротехнічні споруди, які дозволяли регулювати розливи річок, конденсувати дощову воду. Майя належить пріоритет у створенні кам'яного склепіння, що дозволило їм будувати величні, ступінчасті піраміди. Вони залишили тисячі пірамід, сотні культових центрів, обсерваторії, майданчики для гри у м'яч, попередниці сучасного футболу, театральні майданчики тощо Найвидатнішим пам'ятниками майяської культури є Чичен-Іца, Паленка, Майяпан. До X ст. майя освоїли технології кування, лиття, зварювання, карбування м'яких металів – міді, золота і срібла. Їм була знайома технологія золочення. Особливу популярність здобули **золоті диски майя**, що були фетишами Сонця.

**Майже два тисячоліття тому майя почали використовувати ієрогліфічну писемність.** На кам'яних стелах вони зображували правителів, а поряд стовпчики тексту. Є цілі сходи, списані ієрогліфами, наприклад в Копані, де на сходах храму Венери їх близько 2 тисяч. Майя знали технологію виробництва паперу з деревної кори. Майя користувалися двадцятилічною системою рахунку, запозиченої у ольмеків; вони знали число «нуль». Майя розробили досконалий календар, в якому враховувалися цикли Сонця, Місяця і Венери. Календар майя включав в себе 365,2420 доби, що перевершує за точністю сучасний європейський календар; розбіжність з астрономічним роком становило 1 добу за 10000 років. Майя визначали період руху Місяця в 29,53086 доби, роблячи помилку на 0,00025. Майяські астрономи знали і інші планети, зодіак, розраховували їхні синодичні обертів.

Майя приділяли увагу медицині, історії, володіли практичним знаннями з географії, геодезії, метеорології, кліматології, сейсмології, мінералогії. Була розвинута діагностика, простежувалась спеціалізація лікарів за видами хвороб. Під час переломів накладались шини, рани зшивались волосинами, пухлини та нариви розтиналися, катаракти зскоблювалися

обсидіановими лезами. Під час складних операцій хворому давались наркотичні засоби. У фармакології застосовувалось більше ніж 400 лікарських рослин. У представників еліти побутовало мистецтво прикрашання зубів коштовним камінням.

Визнанням і любов'ю користувалося у майя **драматичне мистецтво (театр)**, більшість драматичних творів були тісно пов'язані з танком і являли собою своєрідні балети з масштабним текстом. Танці були нерозривно пов'язані не лише з драматичним мистецтвом, а і з музикою. До нас дійшла драма **«Рабінальчачі»**, яка за своєю формою близька до давньогрецької трагедії. Це свідчить про наявність певних суворих закономірностей розвитку цього мистецтва. Збереглися **театральні майданчики**, оточені рядами для глядачів. Така наприклад, **«Платформа Місяця»**. Керував театром **ах-куп-цублаль**. Ставилися **комедії, фарси; користувалися успіхом виступи хорів та ілюзіоністів**.

**Музика** у майя традиційно супроводжувала не лише пісні та танці, а ритуали, театральні виступи, військові походи, під час яких виконувалися військові марші та співались пісні, щоб підтримати дух воїнів. Музичний лідер завжди високо цінувався. Музику записували ієрогліфами й платили данину копіями своїх пісень. Музикантів, не дивлячись на їхній високий статус, варто було порушити ритм під час жертвоприношення, страчували ї приносили в жертву богам. Музичні інструменти – дерев'яні або очеретяні труби до 1,5 м, морські мушлі, флейти з кістки стегна оленя або людської ноги, обпаленої глини, очерету, мара каси з гарбуза або глиняних кульок, різні барабани, зі струнних – лук.

Майя є одним з небагатьох давніх народів Америки, що залишив багату літературу. Такі літературні жанри, як епічні перекази про долю тих чи інших племен, міфи та казки, трудові, військові та любовні пісні, загадки, прислів'я, існували вже в глибоку давнину. Найвидатнішим пам'ятником літератури є **«Пополь – Вух»**, у якому йдеться про створення світу і подвиги двох божественних близнят. Збереглися «Аннали Какчінелей».

**Релігійна система майя виключно самобутня, релігійні уявлення пронизували всі сторони життя суспільства.** Дослідникам відомі безліч імен, це насамперед боги родючості та води, мисливські боги, божества вогню, зірок і планет, війни. Всесвіт складався з 13 небес та 9 підземних світів. У центрі землі – світове дерево (зелене або перше), що пронизує всі шари небес. Майя шанували Бога Сонця – Ах Кіна або Кініч Ахава; його символом був чотирипелюстковий квітка. Поруч з ним містився Чаака, Бог дощу; його символами були черепаха, жаба, а обов'язковими атрибутами – сокира і барабан та факелами під дощем. Особливе значення в картині світу майя мали чотири вітри: Чакпавахтун – Східний вітер, його символом був червоний колір; Канпавахтун – Південний вітер, що позначався жовтим кольором; Екпавахтун – Західний вітер, його знак чорний колір; і Сакпавахтун – Північний вітер (білий колір). Покровителькою жінок, любові, пологів виступала Ішчель – богиня Місяця, а вона опікувалася ткачів і лікарів.

Мистецтво майя досягло свого розквіту саме під час класичного періоду (200—900 р. н. е.) Різьблені рельєфні зображення в Паленке і Копані вважаються одними з найкращих. Витонченість і грація зображень людини на цих пам'ятках архітектури майя нагадують класичні форми Стародавньої Греції. До нашого часу не дійшло багато малюнків, виконаних майя. Більшість зображень - фрески і малюнки на кераміці. **Бонампак** - одне з місць де збереглися чудові фрески майя.

Мистецтво давніх майя дозволило археологам та історикам вивчити особливості цієї стародавньої цивілізації. Зображення, на яких найчастіше можна побачити одного або декількох з безлічі богів майя, великих правителів або побутові сцени, були присутні в багатьох архітектурних композиціях. Майя прикрашали місця для проведення ритуалів і стели композиціями, які представляють одночасно кілька скульптурних жанрів. **Вони були знайомі з різьбленням, барельєфом і горельєфом, вміли створювати об'ємні і круглі статуї, велика частина яких була створена з обсидіану, кременю, кісток або деревини.** При цьому вони, не знаючи гончарного кола,

вміли створювати глиняні посудини, часто прикрашаючи їх розписом. Швидше за все, свої ремісничі та художні навички майя перейняли у ольмеків разом з устроєм суспільного життя.

**Серед усіх великих народів Мезоамерики майя, мабуть, були самими майстерними. Мистецтво давніх майя завжди відрізнялося надзвичайним реалізмом, всі їх твори створені в яскравому і енергійному стилі.** Зображаючи людину, майя передавали його риси надзвичайно реалістично, що дивлячись на подібний шедевр, здається, що чоловік ось-ось продовжить рух, в якому він застиг. Ступні і голови людей майя зображували в профіль, а інші частини тіла в анфас. Безліч зображень було виявлено в піраміди і храми майя. У кожному храмі можна знайти стели, присвячені верховним жерцям, правителям, ритуальним святам або певним історичним подіям. На пам'ятних стелах можна було виявити дату народження і смерті тієї чи іншої особи, прослідкувати родинні зв'язки між людьми. На кожній стелі, присвяченій певній людині, зображувався і вона сама, у повному ритуальному вбранні.

У X ст. цивілізація майя зіткнулася із зовнішніми вторгненнями. У 917 р. Чичен-Іца була зайнята племенами науа. У 987 р. цей культовий центр опинився під владою тольтеків, і майя зведені до положення невільних. У середині XIII ст. Чичен-Іца прийшла в остаточний занепад з-за внутрішніх конфліктів. У 1441 р. в ході великого повстання упав Майяпан. Сучасні майя, нащадки величної цивілізації, і по сьогодні проживають в Мексиці, Гондурасі, Белізі, Гватемалі (близько 350 тис.)

#### **Питання для самоперевірки**

1. Назвати культури доколумбової Америки.
2. Хто такий Кецалькоатль?
3. На території якої сучасної держави існувала цивілізація майя?
4. Визначити спільні риси культур доколумбової Америки.
5. Хто такі Е.Кортес та Ф.Пісарро?